

РЕШЕТНИКОВА І. Л.

ДВНЗ «Київський національний університет ім. В. Гетьмана»

РОМАНЕНКО О. О.

Київський національний лінгвістичний університет

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: СУТНІСТЬ, ФОРМИ, ТЕНДЕНЦІЇ

В статті на основі наукових розробок провідних зарубіжних та вітчизняних науковців розкрито сутність, особливості та тенденції інформатизації суспільства. Обґрунтовані та доведені фактори, необхідні для побудови у всіх країнах світу, в тому числі і в Україні, інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформатизація суспільства, інформаційна економіка, інформаційно-комунікаційні технології, глобалізація.

RIESHETNIKOVA I. L.

SHEI "Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman"

ROMANENKO O. O.

Kyiv National Linguistic University

INFORMATION SOCIETY: THE NATURE, FORMS, TRENDS

The article is based on scientific researches of leading foreign and domestic scholars with regard to discussion of the essence, characteristics and trends of the information society, also the interpretation of terms is proposed here: an information society, the infrastructure of information society, an information economy, an information production, the information and communication technologies. Proved that the informatization of a society means the effective information interaction of people; free and equal access to global information resources; high speed and meeting the needs of information products and services; development of e-democracy and e-government; development of digital markets, electronic social and household networks. It is proved that for the construction of information society throughout the world, including Ukraine, it is necessary: ensure the equality in access to information and communication technologies and devices that provide access to them; use the capabilities of ICT for the development of national socio-economic systems; use the capabilities of ICT to harmonize international relations; address the latest challenges of the information society that will arise in the near future at the national, regional and international levels. It is emphasized that the availability of skills to use ICT by members of a society and the possibility to quickly gain an access to the informatization, regardless of its revenues, are the criterion of the degree of the informatization of a society.

Key words: informatization of society, information economy, information and communication technologies, globalization.

Постановка проблеми. Зростання обсягів інформації за рахунок використання комп'ютерної техніки і створених на цій основі інформаційно-комунікаційних технологій сприяли тому, що рівноправним новітнім ресурсом розвитку цивілізації, поряд з землею, працею і капіталом, стала інформація. А за мірою впливу на кінцеві результати господарської діяльності інформаційний ресурс став домінуючим.

У результаті основною передумовою конкурентоспроможності підприємств стало використання інформаційно-комунікаційних технологій за принципом: «Інформований – значить озброєний». Домінування інформаційного ресурсу надає йому ознак системоутворення, завдяки чому функціонує система управління ресурсами підприємства. Нова роль інформації обумовлена підвищенням її значущості як виробничої сили та результату виробництва.

Наукові засади теорії інформаційного суспільства заклали та розвинули Белл Д., Бжезінський З., Габермас Ю., Гідденс Е., Дайзард У., Друкер П., Кастельс М., Кінг А., Маклюен М., Мартін У., Махлуп Ф., Молітор Г., Несбіт Д., Порат М., Постер М., Стоун'єр Т., Тапскотт Д., Тоффлер Е., Турен А., Уебстер Ф., Умесао Т., Хаяши Ю.

Ідеології інформаційного суспільства і постіндустріалізму починають активно розроблятися у 70-х рр. ХХ ст. Так, Белл Д. передбачав інформатизацію всіх сторін життя суспільства на основі комп'ютерних технологій і стверджував, що в майбутньому ринок буде замінений організованим обміном на основі комп'ютерних мереж.

Тоффлер Е. пов'язував концепцію інформаційного суспільства з технічними інноваціями, які, у свою чергу, викликають суспільні зміни. Нова інформаційна цивілізація з точки зору Е. Тоффлера характеризується домінуванням інформаційного сектору економіки над аграрним та індустріальним секторами; зростанням цінності інформації; збільшенням кількості зайнятих наданням інформаційних послуг; відмовою від масової культури, масового виробництва однотипних товарів; відмовою від ієрархічної організації суспільства і культури; збільшенням інформаційного обміну; зближенням виробництва і споживання [1].

Махлуп Ф., Порат М. ввели категорії «індустрія знань», «інформаційна економіка», концентруючи увагу не стільки на технічній стороні змін, скільки на інституціональних трансформаціях, які супроводжують становлення технологічного, технотронного суспільства: процедурах ринкової взаємодії, моделях поведінки суб'єктів господарювання [2].

Масуда Й. запропонував концепцію інформаційного суспільства, виділяючи такі якісні відмінності:

- комп'ютерні технології є базисом суспільного життя;
- когнітивна інформація виробляється у масових масштабах;
- інтелектуальне виробництво є провідною галуззю економіки;
- зменшення часу на виконання будь-якої операції стає основною метою суспільства [3].

Дайзард У. підкреслював, що настання інформаційного століття відбудеться завдяки «... еволюції універсальної електронної інформаційної системи, здатної пов'язати всіх людей. Технологія пропонує набагато більші інформаційні та комунікаційні ресурси, ніж коли-небудь мало людство. Основним видом економічної діяльності стає виробництво, зберігання та поширення інформації, розширення номенклатури інформаційних послуг, створення широкої мережі інформаційних засобів на споживчому рівні» [4].

Нора С., Мінк А., як і Постер М. відмічали, що в інформаційному суспільстві будуть розвиватися соціальні структури, властиві індустріальному суспільству, нове суспільство буде менше соціально структурованим. Одним з факторів стане уніфікація мови з тенденцією до спрощення, пов'язана зі специфікою електронно-опосередкованих комунікацій, тобто комп'ютеризація сприятиме подоланню культурної нерівності між соціальними групами [5].

Внесок до адаптування класичних положень теорії інформаційного суспільства до реалій країн пострадянського простору внесли Бажал Ю.М., Геєць В.М., Глазьев С.Ю., Згуровський М.З., Місников Ю.Г., Моїсєєв М.М., Урсул А.Д., Чухно А.А.

Урсул А.Д. дав таке визначення інформатизації суспільства: «...процес все більш повного оволодіння інформацією як найважливішим ресурсом розвитку за допомогою засобів інформатики з метою кардинального підвищення інтелектуального рівня цивілізації і на цій основі – гуманістичної перебудови всієї життєдіяльності людини» [6].

Згуровський М.З. підкреслював: «Технологічне застосування нових знань складає базис інноваційних перетворень економіки... З широкого спектра наукових досліджень і підготовки кадрів, традиційно здійснюваних в Україні, мають бути виділені ті, де існують відповідні умови для створення так званих острівців прориву (потужні наукові школи, матеріальна база, лідерські позиції тощо)» [7].

Чухно А.А., Леоненко П.М., Юхименко П.І., досліджуючи основи інституціонально-інформаційної економіки, стверджують: на сучасному етапі «...розвинулися нові економічні теорії, що спираються на технологічну організацію та технологічні способи виробництва, новий рівень знань і нові правила, які дають змогу максимізувати цінність їх використання». Чухно А.А., Леоненко П.М., Юхименко П.І. дотримуються точки зору, що постіндустріальне суспільство і є інформаційним суспільством [8].

Таким чином, у фаховій літературі існують чотири точки зору щодо співвідношення термінів «інформаційне суспільство» та «постіндустріальне суспільство»: терміни «інформаційне суспільство» та «постіндустріальне суспільство» є синонімічними; інформаційне суспільство є однією з форм постіндустріального суспільства; інформаційне суспільство є одним з етапів постіндустріального суспільства; інформаційне суспільство є наступною після постіндустріального суспільства формою існування цивілізації.

Між тим, концепція інформаційного суспільства, за наявності значної кількості прибічників, має і критиків. Серед них Уєбстер Ф., Шиллер Г., Хабермас Ю. Вони вважають, що тотальне використання інформаційних технологій не є підґрунтям для виділення нової стадії розвитку цивілізації.

Уєбстер Ф. у процесі критичного аналізу визначень інформаційного суспільства зазначив, що всі вони не містять сутнісних положень, які були б підставою для виділення окремої стадії розвитку цивілізації, а наводять лише кількісні ознаки розвитку існуючого суспільного устрою [9].

Шиллер Г. також не вважав підвищення ролі інформації та інформаційно-комунікаційних технологій у суспільстві ознакою формування нового суспільного устрою. Він стверджував, що вони є одними з багатьох складових капіталістичної формації. Тобто технічні та технологічні інновації не змінюють політико-економічних засад капіталізму (приватна власність на засоби виробництва, товарна форма робочої сили).

З врахуванням різних підходів провідних науковців щодо трактування концепції інформаційного суспільства, обґрунтування сутності, форм і тенденцій інформатизації суспільства потребують подальшої наукової дискусії.

Мета. Метою статті є дослідження наукових підходів зарубіжних та вітчизняних науковців щодо концепції інформаційного суспільства та обґрунтування сутності форм та тенденцій інформатизації суспільства.

Результат. Для досягнення цієї мети були використані наступні методи наукового дослідження: теоретичного узагальнення – для визначення вихідних категорій інформатизації суспільства; аналізу і синтезу – для дослідження сутності, форм та тенденцій інформатизації суспільства.

Інформаційну економіку часто розглядають не як парадигму розвитку, а як комп'ютерну індустрію, спрямовану на підтримку економічних процесів індустріального суспільства. Між тим, загальновідомо, що функціонування економіки на принципах 6-7-го технологічних укладів супроводжується створенням робочих місць, пов'язаних з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Оскільки інформація має таке величезне значення в житті сучасного суспільства, то вона стає

фундаментальною категорією економічної теорії в силу таких обставин: інформація є обов'язковим елементом науково-технологічних досліджень, а ці дослідження є складовою інноваційної діяльності; інформація є системоутворюючим ресурсом економічної діяльності; високі економічні результати обумовлюються наявністю інформаційного ресурсу.

Пропонується, враховуючи зростання значення інформації, таке тлумачення термінів:

– Інформаційне суспільство – це термін для відображення стадії розвитку суспільства, для якої є характерним зростання ролі інформації та інформаційних технологій, інформатизація відносин з використанням цифрових каналів, збільшення частки зайнятих у сфері інформаційних технологій, створення глобального інформаційного простору. Цей термін має символічне значення для цивілізації, оскільки вперше в історії інформація стала складовою продуктивних сил.

– Інфраструктура інформаційного суспільства – це термін для відображення симбіозу соціальної організації та інформаційних технологій на основі «інтелектуальної», а не «механічної» техніки, що має глобальний характер.

– Інформаційна економіка – це термін для відображення стадії розвитку економіки, для якої є характерним перетворення інформації в домінуючий фактор виробництва і використання інформаційно-комунікаційних технологій у всіх видах економічної діяльності.

– Інформаційне виробництво – це термін для відображення стадії розвитку виробництва, для якої є характерним формування сукупності галузей і сфер, зайнятих виробництвом, обробкою, зберіганням і розподілом інформації, а також розробкою й виробництвом відповідних технічних засобів;

– Інформаційно-комунікаційні технології – це термін для відображення стадії розвитку технологій, для якої є характерним формування сукупності новітніх технологій, за допомогою яких здійснюється процес виробництва, обробки, зберігання і розподілу інформації. Інформаційні мережі і засоби доступу до них є символами й технологічною базою інформаційної моделі суспільного устрою.

Вихідною точкою формування інформаційного суспільства є інформаційні комунікаційні технології, що забезпечують збір, аналіз, зберігання, передачу інформації у всіх сферах діяльності. Тому інформатизація – це спосіб створення інформаційного суспільства, а інформатизація суспільства – це процес впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в життя суспільства.

Отже, інформатизація суспільства означає:

– ефективну інформаційну взаємодію людей;
– вільний і рівний доступ до світових інформаційних ресурсів;
– високу швидкість і якість задоволення потреб в інформаційних продуктах і послугах;
– розвиток електронної демократії, електронного уряду, цифрових ринків, електронних соціальних і господарчих мереж.

На наш погляд, терміну «інформаційна економіка» властива багатоаспектність: по-перше, це абстрактно-теоретична конструкція для відображення стадії розвитку цивілізації, в основі існування якої лежить тотальне використання інформаційно-комунікаційних технологій (перехід до нового типу суспільних відносин, зумовленого розвитком продуктивних сил); по-друге, це конкретно-прикладна форма побудови господарських зв'язків, яка базується на електронній економічній взаємодії з використанням різноманітних інструментів мережі Інтернет (електронна пошта, соціальні мережі, електронна комерція); по-третє, це наука, що досліджує теорію господарської діяльності, яка ґрунтується на масовому застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій.

Швидкість прогресу комунікації багато в чому зумовлює перехід до інформаційного суспільства. Багато вчених, дослідників інформаційного суспільства пояснювали етапи розвитку людства прогресом комунікації, а не прогресом промисловості чи сільського господарства.

Різного роду системи на базі мікропроцесорної технології, комп'ютерних мереж, інформаційної технології, телекомунікаційного зв'язку, Інтернет є матеріальною і технологічною базою інформаційного суспільства, що забезпечують рух інформаційних потоків. Картина інформаційного суспільства представляє єдине комп'ютеризоване й інформаційне співтовариство людей, діяльність яких буде зосереджена головним чином на обробці інформації, а матеріальне виробництво і виробництво енергії буде автоматизованим, інформаційна технологія набуває глобального характеру, охоплює всі сфери діяльності людини.

У зв'язку з дифузією інформаційних і телекомунікаційних технологій у всі сфери життя суспільства відбуваються зміна форм виробництва, проведення вільного часу, укладу життя, соціальної структури, економічних і політичних відносин, системи цінностей осіб і соціальних груп. Підвищується соціально-політична активність членів суспільства. При цьому формується нова класова структура, зменшується фрагментація до двох синтетичних класів, які розподіляються за однією ознакою: клас працівників інформаційної економіки і клас користувачів результатами їхньої праці.

Як відмічав Кастельс М., інформаційні технології, які працюють у формі мережевих систем, формують матеріальну основу глобальної економіки. У зв'язку з цим доцільно розглянути загальносвітові інтеграційні процеси, формування єдиного глобального інформаційного простору [10].

Таким чином, інформаційне суспільство завдяки Інтернет, який одночасно є засобом масової комунікації та інформації, є глобалізованим. І ця глобалізація реалізується через такі форми:

– глобальний соціум – просторове-часове стиснення дозволяє практично миттєво здійснювати

комунікації, незалежно від відстані та місця розташування. Відбувається нівелювання значущості відстані для процесу прийняття рішення та ліквідація соціальних відмінностей при опосередкованому спілкуванні;

– глобальна економіка – мережеві взаємозв'язки дозволяють комунікаціям мати не тільки діалоговий, а мультилоговий характер. Відбувається збільшення швидкості комунікаційних процесів, зростання масштабів взаємозв'язків у режимі реального часу і в масштабі всієї планети.

Інституціональним проявом того, що на початку XXI ст. виникла інформаційна стадія розвитку постіндустріального суспільства, стало проведення під егідою Організації Об'єднаних Націй Всесвітнього самміту з питань інформаційного суспільства. Самміт був проведений на двох континентах у два етапи:

– 1 етап в Європі – Женева, 10–12 грудня 2003 р.;

– 2 етап в Африці – Туніс, 16–18 листопада 2005 р.

Цей самміт дав поштовх для формування інституціонального середовища країн, що обрали інформаційний вектор трансформаційних зрушень і побудови інформаційного суспільства.

Висновок. Отже для побудови у всіх країнах світу інформаційного суспільства необхідно забезпечити: рівноправність у доступі до використання інформаційно-комунікаційних технологій і пристроїв, що надають доступ до них; використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку національних соціально-економічних систем; використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій для гармонізації міжнародних відносин; вирішення новітніх завдань інформаційного суспільства, що будуть виникати в майбутньому на національному, регіональному, міжнародному рівнях.

Критерієм ступеня інформатизації суспільства стає наявність навичок використання інформаційно-комунікаційних технологій у членів суспільства та можливість швидко одержувати доступ до інформації незалежно від місця їх знаходження. Тому підвищення знань та покращення умінь у сфері інформаційно-комунікаційних технологій є домінантою системою безперервної освіти та удосконалення професійних навичок у інформаційному суспільстві.

Розбудова інформаційного суспільства в Україні за рахунок модернізації інституціональної та технологічної бази дозволить підвищити конкурентоспроможність країни, якість життя населення, результативність науки, якість освіти й охорони здоров'я, забезпечить створення нових робочих місць та надання можливостей для реалізації здібностей кожної особистості і стане основою подальшого розвитку держави. Тому ці процеси потребують подальших наукових досліджень.

Література

1. Тоффлер Э. Третья волна / Тоффлер Э. – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – С. 6–261.
2. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – М. : Прогресс, 1996. – 462 с.
3. Масуда Й. Информационное общество / Й. Масуда. – Tokyo : Institute for the Information Society, 1980. – 171 с.
4. Дайзард У. Наступление информационного века / У. Дайзард // Новая технократическая волна на Западе / под ред. П.С. Гуревича. – М. : Прогресс, 2005. – С. 343–355.
5. Нора С. Компьютеризация общества / С. Нора, А. Минк // Доклад Президенту Франции. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1975. – 54 с.
6. Урсул А. Д. Природа информации: философский очерк / А. Д. Урсул / Челябин. гос. акад. культуры и искусств; Науч.-образоват. центр «Информационное общество»; Рос. гос. торгово-эконом. ун-т; Центр исслед. глоб. процессов и устойчивого развития. – 2-е изд. – Челябинск, 2010. – 231 с.
7. Семиноженко В. Інноваційна модернізація національного господарства: інститути, обмеження, ресурси / В. Семиноженко, В. Геєць, М. Згуровський, М. Присяжнюк // Економіст. – 2011. – № 3 (293). – С. 4-5.
8. Чухно А.А. Інституціонально-інформаційна економіка : підручник / А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко ; за ред. акад. НАН України А.А. Чухна. – К. : Знання, 2010. – 687 с.
9. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Уэбстер Ф. ; под ред. Е. Л. Вартановой ; пер. с англ. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
10. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс. – Екатеринбург : У-Фактория, 2004. – С. 145.

Надійшла 08.11.2016; стаття прорецензована редакційною колегією